

מבוא

כלל ישראל – מציאות שלימה בעלת זהות ואישיות משלה. מארג אחד של רבבות נשמות השלובות זו בזו ויוצרות יחד גוף חי ופועם, "קומה אחת שלימה", כנסת ישראל.

לא ככל העמים בית ישראל. בעשו מה כתיב? "ויקח עשו את נשיו... ואת כל נפשות ביתו" ואילו ביעקב – "כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים". במשפחת עשו כל אדם – אדם לעצמו, ואילו בישראל כולם נפש אחת המה! נשמות ישראל שרשן בה' אחד ואב אחד לכולנה, וכשם ש"אתה אחד ושמן אחד", הנה גם "עמך ישראל" – "גוי אחד בארץ"; ואילו בשאר האומות – "חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים", חילקם והפרידם מאחדותו יתברך, וממילא נפרדו גם איש מרעהו.²

אף כשאנו מוצאים אצל אומות העולם ענין של צירוף והתאחדות, אין זו אלא התאחדות התלויה בדבר, מצד ענין טפל שחיברם, בעוד במהותם הם לעולם נותרים מפוזרים ומפורדים. דיוק נפלא לרבינו בלשון רש"י בפירושו על התורה, שהשתמש בביטוי דומה בשני מקומות. על הפסוק "והנה מצרים נוסע אחריהם" פירש רש"י "בלב אחד כאיש אחד", ואילו בפסוק "ויחן שם ישראל נגד ההר" כתב "כאיש אחד בלב אחד". נראה שהתוכן אחד הוא, אבל לכשתדייק מורה היפוך הלשוניות על היפוך הסיבה והתוצאה: במצרים שורש הענין הוא "לב אחד", רגש השנאה שאיחד את הרודפים, ומזה נעשו "כאיש אחד". ואילו בישראל להפך – במהותם הם "כאיש אחד", וזה היסוד לרגש החיבור וההתאחדות שחשו בעמדם תחת הר סיני, "בלב אחד".³

מהי אפוא אותה מהות אחת עמוקה של "כלל ישראל", המחברת ומאחדת יחדיו את הנשמות הפרטיות? סוגיא זו מהווה יסוד גדול במשנתו של רבינו, המשתמש בו כדי להאיר חטיבות שלימות בתורה, הן בהלכה והן באגדה, והיא הנושא של ספרנו: אוצר לקוטי שיחות – כלל ישראל.

(1) להלן ע' 42.

(2) להלן עמ' 103.

(3) להלן ע' 113 ואילך.

לא צורה אחת לשיחות המופיעות בספר: מהן עוסקות בביאור פסוק בתורה או דיבור של פירוש רש"י, מהן יורדות לעומקה של הלכה ברמב"ם, מהן על-דרך הנגלה ומהן על-דרך הדרוש או הנסתר והפנימיות. חשוב גם להבחין כי כל שיחה ושיחה שבספר עומדת כביאור בפני עצמו ואינה צריכה לחברותיה. יחד עם זאת, מכל שיחות אלה יחד, שכל אחת מהן מאירה צד אחד של הענין, נפרשת לנגד העיניים תמונה רחבה ומרהיבה של הנושא כולו. בשורות הבאות נעמוד בקצרה על רעיונות עיקריים מתוך פרקי הספר, כפי שהם מרכיבים יחד תמונה שלמה זו.

גוי אחד בארץ

ראש וראשון לעניני התורה הנובעים מן המושג הכללי כלל ישראל הוא כמובן דין "ואהבת לרעך כמוך". דבר זה היה שגור על לשונו של רבינו, שהיסוד של "אהבת ישראל" הרי הוא "אחדות ישראל". שהרי מפורסמת הקושיא: איך ניתן לצוות לאהוב את הזולת "כמוך"? ברם עומק הענין הוא, שבאמת אין יהודי אחד נפרד מזולתו, כי בשורש נשמותיהם הוא ורעהו – חד הם, ולכשיגלה בעצמו את אותו חיבור והתאחדות, שוב אין זו אהבת הזולת אלא אהבת עצמו – "כמוך"⁴. ומקור הענין, כפי שציין רבינו פעמים רבות, הרי הוא תלמוד ערוך בירושלמי (נדרים פ"ט ה"ד): "הוה מקטע קופד ומחת סכינא לידוי, תחזור ותמחי לידיה" (בתמיה) – "מי שמחתך בשר בסכין והכה הסכין על ידו... תעלה על דעתך לחזור ולהכות להיד שהכתה בסכין על ידו האחרת? כמו כן אמרה תורה ואהבת לרעך כמוך" (פני משה שם).

מקדש שני מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם (יומא ט, ב). החורבן והגלות הם תוצאה טבעית מפירוד הלבבות, שכן אם כל ישראל גוף אחד הם, הרי התנתקות האיברים זה מזה מביאה לחולשת הגוף ולסילוק החיות, היא השכינה הקדושה, הלב הפועם של כנסת ישראל⁵. נמצא אפוא כי אין קדושה ואין גילוי שכינה כשיש פירוד בנשמות ישראל, ועל כן "ואהבת לרעך כמוך" הוא כלל גדול בתורה, ולא רק במצוות שבין אדם לחברו אלא אף במצוות שבין אדם למקום, כמאמר הלל הזקן "זוהי כל התורה כולה, ואידך פירושא הוא" – שעיקר כל המצוות הוא להביא ולהשכין את אור ה' בנו, וקודשא בריך הוא לא שריא באתר פגים – בגוף פגום שאיבריו מפורדים זה מזה⁶.

(4) להלן ע' 29 ואילך.

(5) בתניא (אגרת הקודש סי' לא): "כל נשמות ישראל נקראים בחינת אברי דשכינתא, הנקראת בשם לב, כמו שכתוב וצור לבבי... [והנה] סיבת החולי והבריאות היא התפשטות והילוך החיות מהלב אל כל האברים... וסובב סובב הולך הרוח חיים והדם תוך תוך כל האברים והגידים המובלעים בהם וחזור אל הלב, ואם סיבוב והילוך הרוח חיים הלז הוא כהלכתו תמידי כסדרו המסודר לו מחיי החיים ב"ה, אזי האדם בריא בתכלית, כי כל האברים מקושרים יחד ומקבלים חיותם הראוי להם מהלב על-ידי סיבוב הלז, אך אם יש איזה קלקול באיזהו מקומן המונע ומעכב או ממעט סיבוב והילוך הדם עם הרוח חיים המלוכב בו, אזי נפסק או מתמעט הקשר הלז המקשר כל האברים אל הלב על-ידי סיבוב הלז, ואזי נופל האדם למשכב וחולי ה"י" – עיין שם אריכות הדברים.

(6) תניא פרק לב.

זהו שאמר משה רבינו, אחר ששמע את דברי האיש העברי "להרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי" – "אכן נודע הדבר – עתה ידעתי באיזה דבר הם משתעבדים" (שמות רבה ורש"י על הפסוק), שאם יש ביניהם לשון הרע הרי אינם ראויים לגאולה. ולכאורה הדברים מתמיהים – שהרי אפילו עובדת היותם שטופים בעבודה-זרה לא מנעה מהם להגאל. אלא שהחומרא שבחטא לשון הרע ומחלוקת היא בזה שהוא פוגם בעצם מציאותו של עם ישראל. כיון שכל ענינה של גאולת מצרים הוא לידת העם, "ביום הולדת אותך" (יחזקאל טז, ד), הרי כשיש פירוד ומחלוקת ובטלה מציאותו המאוחדת של העם, שוב אין הגאולה יכולה לחול.

ערבים זה בזה

תרי"ג מצוות ניתנו להם לישראל, כנגד תרי"ג איברים שבאדם. שנינו: רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות. פירוש נפלא גילה בזה רבינו: גם מצוה אחת יכולה להביא אור גדול, אבל רצה הקב"ה לזכות – לעשותם זכים, לזככם מפנימיותם; לא רק להציף עליהם אור גדול מלמעלה, אלא להביא תיקון וזיכוך שלם לכל איבר ואיבר ולכל פרט ופרט בהתאם לטיבו ותכונתו. לפיכך הרבה להם תורה ומצוות – מצוה מיוחדת כנגד כל פרט ופרט שבהם. אלא שאין כל אחד מישראל זוכה לקיים בגופו את כל המצוות שבתורה. אף בימים כתיקונם, כשכל יושבי הארץ עליה ובית המקדש עומד על תלו, הרי יש מצוות לאנשים ומצוות לנשים, מצוות לכהנים, ללוויים ולמלך, ומצוות רבות לא נאמרו אלא במצבים מסוימים ומוגדרים, ובכל מצוות אלו אין אדם זוכה אלא עלידי חברו, שכן, בהיות כולם מהות ומציאות אחת, עולה קיומן של מצוות אלו עלידי אדם אחד מישראל גם בעבור שאר בני ישראל.⁷

ומכאן – ענין הערבות, שכל ישראל ערבים זה בזה, כפי שהדגיש במקומות רבים הגאון הרוגצובי, שהיה רבינו דולה ומשקה מתורתו: "גדר דערבות משום שכל ישראל הוה כמו מין יחיד"⁸, "גוף אחד ומציאות אחת"⁹. דבריו עולים בקנה אחד עם המבואר בענין זה בפנימיות התורה, שפירוש "ערבין" הוא גם מלשון מעורבים, "שכל ישראל מעורבים זה בזה, דכל ישראל

(7) להלן ע' 37 ואילך.

(8) לקוטי שיחות ח"י עמודים 411 ואילך.

(9) "ישראל הנמצאים בחו"ל שעל-פי תורה אי אפשר להם לקיים את המצוות התלויות בארץ, ועל-דרך-זה בכללות זמן הגלות שאי אפשר (גם לבני ישראל הנמצאים בארץ ישראל) לקיים מצוות התלויות בזמן שבית המקדש היה קיים, הנה מצד זה שכל ישראל שבכל המקומות ושכל הזמנים הם מציאות אחת, לכן עלידי זה שבני ישראל הנמצאים בארץ ישראל מקיימים את המצוות התלויות בארץ, מועיל זה גם עבור בני ישראל הנמצאים בחו"ל. ועל-דרך-זה הוא בנוגע להמצוות התלויות בזמן הבית שקיימו ישראל אז, שזה מועיל גם לבני ישראל שבזמן הגלות, כיון שכל ישראל שבכל הדורות הם ציבור אחד, דאין מיתה בציבור [שלכן הקרבן שהקריבו בימי עזרא כיפר גם על ישראל שהיו בדורו של צדקיהו (ראה הוריות ו, א)] – ספר המאמרים מלוקט כסלו-שבט ע' 78.

(10) צפנת פענח סנהדרין מג, ב – הובא להלן ע' 55.

(11) צפנת פענח מכות כד, א – הובא להלן שם.

ביחד נקראים אדם אחד והם קומה אחת, ולפיכך הם ערבים זה לזה, כי כשנעשה פגם ברגל על דרך משל, כל הגוף מרגיש"¹².

חידוש גדול מחדש רבינו – שאף דין ערבות שבממון יש בו משורש זה, שהערב עומד כביכול במקום הלווה, שכן קבלת המעות של הלווה נחשבת לו כאילו קיבל בעצמו הממון. ובזה ממתיק סוד ופנימיות הטעם למחלוקת הבבלי והירושלמי בדין הנעשה ערב לאחר מתן מעות, שלהירושלמי נעשה ערב לכל דיניו, ואילו להבבלי "אחר מתן מעות בעי (מעשה) קנין" ואינו נעשה ערב בהתחייבות בפה בעלמא: מצד עיקר ענין הערבות אין צריך קנין, כי יכול הערב להכנס במקום חברו; אלא שכבר ביאר הרוגצובי שעיקר דין הערבות הוא בארץ ישראל, שמטעם זה לא נעשו ישראל ערבים זה לזה אלא לאחר שעברו את הירדן, כי עיקר ענין הציבור הוא בארץ ישראל דוקא, כדאיתא בגמרא דאין אוכלוסא בבבל (ברכות נח, א) ואין תענית ציבור בבבל (פסחים נח, א) – "ורצונו לומר דליכא צירוף"; ולכן בעולמו של הבבלי, תלמודה של גלות – "במחשכים הושיבני, זה תלמודה של בבל" (סנהדרין כד, א) – אי אפשר להעשות ערב אלא עליידי קנין"¹³.

קהל גדול

"ציבור" הוא מושג שנתחדש בעם ישראל. האומות אין להם ציבור – "יצא זה שאין לו קהל" (נזיר סא, ב) – שכן הקהל איננו אוסף של יחידים אלא צירוף היוצר מציאות אחת חדשה, והגויים, שהם נפרדים במהותם אלה מאלה, אינם יכולים להצטרף לכדי מהות אחת. לעומתם, בני ישראל, ש"אב אחד לכולנה" ונפשותיהם מאוחדות בשרשם העליון המשותף, יכולים להצטרף ולהתחבר גם בעולם הזה ולהיות "גוי אחד בארץ"¹⁴.

מנהג קדוש יסד האריז"ל – שיאמר כל אדם קודם התפילה "הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך", וטעם הדבר, כדי לשתף עצמו בתפילתו עם הציבור. והטעם רבינו: תפילות כנגד תמידין תקנום, והתמידין הלא הם קרבנות הציבור, ואף שהם באים משל יחידים, שנקנים מכספי מחצית השקל – צריך כל אדם למוסרן "יפה יפה" (ראש השנה ז, ב), לבטל את בעלותו הפרטית כדי שיחול על המעות גדר הציבור. אף התפילה כך: היא באה משל יחיד, ולכן צריך כל אדם באמירה זו לבטל את מציאותו הפרטית ולכוללה במציאות הציבור, עד שתיעשה תפילתו – תפילת הציבור"¹⁵.

(12) להלן שם.

(13) להלן ע' 63 ואילך.

(14) להלן ע' 103.

(15) להלן ע' 150.

יסוד זה של התכללות היחיד עם הציבור מוצא רבינו בעוד כמה דינים שבתורה. כך בהלכות הרגל, ש"טומאת עם הארץ ברגל כטהרה היא חשובה, שכל ישראל חברים הן ברגלים". דין זה הסמיכוהו חכמים על המקרא: "ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים – עשאו הכתוב כולן חברים". אין לפרש שברגל אף עמי הארץ מקפידים בדיני טומאה וטהרה כחברים, שהרי קיימא לן שכשעבר הרגל חוזרין אותם המאכלים עצמם לטומאתן. אלא טעם הדבר הוא שבשעת הרגל, כשמתקיים בהם "ויאסף כל איש ישראל אל העיר", נתבטל מהם גדרם כפרטים נפרדים ונעשים חלק מן הציבור¹⁶.

מכאן גם כח ההגנה של עיר מקלט, ש"אין מושיבין אותה אלא במקום אוכלוסין... נתמעטו דיוריהן, מכניסים לתוכן כהנים לוויים וישראלים", "מעין כלל ישראל", ואזי, מתוך שההורג בשגגה "נקלט" ונעשה חלק מן הציבור, הרי כח הציבור מגן על כל יחיד ויחיד שבו¹⁷.

יש צירוף לטובה ויש צירוף לרעה. כך מצינו דינים מיוחדים על יושבי עיר הנידחת, שאינם נידונים בסקילה כשאר עובדי עבודה זרה אלא בסיף. ולכאורה, כיון שעד שבאו לכלל עיר הנידחת היו יושבי העיר בדין עובדי עבודה זרה, כיצד פקע מהם חיוב הסקילה הקשה מסיף, והלא המתחייב בשתי מיתות "נידון בחמורה"? אין זאת אלא שבהצטרפם יחד פקע מכל אחד מהם גדר היחיד ונעשו מציאות חדשה של "יושבי העיר" – ציבור. ומתוך כך אתה למד שכח הציורף וההתאחדות שבישראל, שמצד שורש נפשם בה' אחד, נמשך גם אל פשעיהם וחטאיהם, שכשהן יורדין – גוררים הם עמם אל החטא את כל סגולתם ומעלתם¹⁸.

ויחן שם ישראל

הערה נחוצה יש להעיר כאשר עוסקים בנידון זה. לפעמים מתפרש הדבר כאילו ההתחברות עם הכלל ועם הציבור דורשת ויתור ח"ו על איזה קוץ מדברי התורה. אין רבינו נצרך לשלול סברא מעין זו, אולם החידוש הוא שבדבריו מתבאר ההפך – שהתורה היא הכח המחבר והמאחד. זהו שנאמר "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם", כי השאיפה המשותפת לעשות את רצון ה' היא שמאפשרת להעשות "אגודה אחת" באמת, ואילו חיבור שאינו של קדושה סופו להתפרק ולהתפרד¹⁹. זהו עומק מה שאמרו שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם²⁰, ומטעם זה, אימתי נתקיים בישראל "ויחן שם" לשון יחיד? דווקא "נגד ההר", בעמדם מול הר סיני לקבל את התורה²¹.

(16) להלן ע' 83 ואילך.

(17) להלן ע' 93 ואילך.

(18) להלן ע' 104.

(19) להלן ע' 30.

(20) להלן ע' 122.

(21) להלן ע' 42.

קבלת התורה קשורה בענין האחדות משני צדדיה. התורה היא שמביאה את האחדות, כאמור, ומאידך, האחדות וההתכללות היא ההכנה המביאה לקבלת התורה, שהרי חנייתם תחת ההר קודם מתן תורה היתה. לא ניתנה תורה לחכמים וללמדנים בלבד אלא לכלל ישראל, ואין אדם ראוי לקבל את התורה בעודו מתהדר בסגולותיו ומעלותיו האישיות, אלא בהתכללו עם העם כולו, כקטן כגדול, בעמידה משותפת מתוך התבטלות שלימה לפני נותן התורה.²²

כלל שהוא צריך לפרט

לצד המעלה של מציאות הכלל, מצינו בתורה גם את הדגשת מקומו המיוחד של כל פרט ופרט. וכשם שאמרו שכל ישראל הם "קומה אחת שלימה", כך אמרו שכל אחד ואחד מישראל הוא "עולם מלא", "לפיכך נברא האדם יחידי... [ש]כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם"²³.

לא נתגלה הקב"ה בהר סיני ב"אנכי ה' אלקיכם", אלא ב"ה' אלקיך" לשון יחיד – "שכל אחד היה אומר עמי הכתוב מדבר" (ילקוט שמעוני יתרו רמז קפו), והרי, אחרי ככלות הכל, קבלת התורה והמצוות אינה רק קבלה כללית של העם אלא חוב פרטי על כל אחד ואחד²⁴. אף ההכנה למתן תורה כללה שני פרטים: אחדות והתכללות – "ויוחן שם ישראל נגד ההר" – וכן עבודת הכנה פרטית של התקדשות והזדככות בספירת העומר, שהיא עבודת הפרט – "שתהא ספירה לכל אחד ואחד"²⁵.

עיקר גדול זה מייסד רבינו גם על דברי התניא המפורסמים בפרק מא: "והנה ה' נצב עליו... ומביט עליו ובוהן כליות ולב אם עובדו כראוי". לכאורה פשט הלשון "נצב עליו" בענינו – עומד ומביט. אבל רבינו מפרש: נצב עליו – עומד וקיים עליו, כמו שפירשו רז"ל גבי יעקב אבינו "והנה ה' נצב עליו" – "הצדיקים אלקיהם מתקיימין עליהם" (בראשית רבה על הפסוק). כביכול כל כח של מעלה עומד ומתקיים על עבודתו הפרטית של כל אחד ואחד מישראל, כפי שמקדים ואומר שם: "ומייחד [הקב"ה] מלכותו על עמו ישראל בכלל ועליו בפרט, כי חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם". וכשחסר דברימה בעבודתו של יחיד מישראל, הרי הוא גורם חסרון למעלה כביכול²⁶.

על זה דרשו: "ישראל" ראשי תיבות – יש ששים רבוא אותיות לתורה. כשם שבתורה חסרונה של אות אחת פוסל את הספר כולו, כך אין כלל ישראל שלם כאשר נעדר ממנו ולו יהודי אחד. אף על מתן תורה אמרו: אילו היו ישראל חסרים אפילו אדם אחד לא היתה השכינה נגלית

(22) להלן ע' 137.

(23) להלן ע' 150.

(24) להלן ע' 40.

(25) להלן ע' 75.

(26) להלן ע' 165 ואילך.

עליהן (דברים רבה פ"ז, ח). ומה יקר פירושו של רבינו לתשובת בעל ההגדה לבן הרשע: "אילו היה שם לא היה נגאל" – רק שם, במצרים, לא היה נגאל, אבל אחר מתן תורה אף הוא ייגאל, שהרי "כנגד ארבעה בנים דיברה תורה" – אף הוא, הרשע, הוא דיבור בתורה שאין התורה שלימה בלעדיו²⁷.

אף נקודה זו של מעלת הפרט משתקפת בכללי התורה, שכן מצינו שגם צירוף הרבים למציאות חדשה של ציבור אינו מבטל מהם כליל את גדרם כיחידים, כפי שמוכח מבקשת משה רבינו על עדת קרח "אל תפן אל מנחתם", ופירש רש"י שם: "יודע אני שיש להם חלק בתמידי ציבור, אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו". הוי אומר: אף כאשר בקרבן ציבור עסקינן, לא נעקר ממנו לחלוטין חלקו של היחיד²⁸.

מעלת הפרט איננה דבר נפרד ממעלת הכלל. אדרבה, כיון שכל ישראל הם עצם אחד, הרי "העצם כשאתה תופס במקצתו אתה תופס בכולו" – כחו של הפרט הוא בהיותו מקצת מן הכלל, ומקצת הכלל ככולו. וכשם שבתורה אמרו "העוסק במצוה פטור מן המצוה", וטעם הדבר – דהוי "כמו שמקיים גם זה"²⁹ (את המצוה האחרת), מפני שהרצון העליון שבכל המצוות הוא עצם אחד, והתופס במצוה אחת תפס ברצון העצמי הכולל גם את כל שאר המצוות, כך גם בישראל: בכל יהודי ויהודי נמצא העצם של כלל ישראל, והתופס במקצתו – תופס בכולו³⁰.

בין אחדות לאחידות

שאלה גדולה נוספת שמעורר נידוננו היא אודות חילוקי המעמדות שיש בעם ישראל – הן אלה הבאים בתולדה, כגון החלוקה לכהנים, לוויים וישראלים, והן אלה השייכים לעבודתו המיוחדת של כל אדם, למן "ראשיכם שבטיכם" ועד "חוטב עציץ ושואב מימין". האמנם בשם "אחדות ישראל" באנו למחוק הבדלים אלה ולהעמיד את כל בני ישראל על דרגא אחת? והלא זוהי טענת קרח "כי כל העדה כולם קדושים", שעליה השיב לו משה רבינו: גבולות חלק הקב"ה בעולמו! ברם בהתבוננות מעמיקה גבולות אלה לא רק שאינם סותרים את האחדות אלא שהם אף מגדילים ומחזקים אותה³¹.

בשתי תורות של בעל התניא שב רבינו ודן בשיחותיו העוסקות בענין זה. האחת מדבריו בפרק לב בתניא: "הרי זו דרך ישרה וקלה לבא לידי קיום מצות ואהבת לרעך כמוך לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן, כי... הנפש והרוח מי יודע גדולתן ומעלתן בשרשן ומקורן באלקים חיים, בשגם שכולן מתאימות ואב אחד לכולנה, ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש מצד שורש

(27) להלן ע' 158.

(28) להלן ע' 175. 177 ואילך.

(29) צפנת פענח, כללי התורה והמצוה בערכו – הובא להלן ע' 185.

(30) שם.

(31) להלן ע' 194 ואילך.

נפשם בה' אחד, רק שהגופים מחולקים". והאחרת מלקוטי תורה פרשת נצבים, על הפסוק "אתם נצבים היום כולכם... ראשיכם שבטיכם וגו' מחוטב עציך עד שואב מימין": "כל ישראל הם קומה אחת שלימה, וכללות נשמותיהן נקרא כנסת ישראל... שכולם מתאספים יחד להיות לאחדים כאחד... לפי שיש בכל אחד ואחד בחינות ומדרגות מה שאין בחבירו, וכולם צריכין זה לזה... וכמשל האדם שהוא בעל קומה בראש ורגלים, שאף שרגלים הם סוף המדרגה ולמטה והראש הוא העליון ומעולה ממנו, מכל מקום הרי בבחינה אחת יש יתרון ומעלה להרגלים, שצריך להלך בהם... ונמצא שאין שלימות להראש בלתי הרגלים. כך הנה כל ישראל קומה אחת שלימה".

שני ענינים נפרדים לפנינו, כאשר יראה כל מעיין. בתניא מודגש השורש העליון המשותף אשר מאחד את כל ישראל (וכמו שמבאר לעיל (פרק ב) שכן הוא אף בקומת האדם הגשמית, שקודם התחלקות האיברים בוולד הרי כל האיברים מאוחדים וכלולים יחד בבחינה אחת בטיפת האב), ואילו בלקוטי תורה – דוקא מתוך ההבדלים שביניהם, מתוך שזה "ראש" וזה "רגל", נבנית קומה אחת שלימה.

ואמנם, שני אופנים אלו מצינו בשתי מצוות שציינו חכמינו שענין הוא אחדות, והן שתי המצוות של חג הסוכות – הישיבה בסוכה וארבעת המינים. הסוכה, שעליה אמרו "מלמד שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת", מקיפה את כולם וכוללת את כולם בשוה; ואילו ארבעת המינים מסמלים כידוע סוגים שונים בעם ישראל, ו"אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו". אין אדם יוצא ידי חובתו בארבעה לולבים או בארבעה אתרוגים, אלא דוקא המינים השונים זה מזה הם שנקשרים יחדיו ל"אגודה אחת"³².

יש בזה מה שאין בזה. "האחדות מצד זה שאב אחד לכולנה היא למעלה יותר מהאחדות דכל ישראל גוף אחד... כי גם בגוף אחד ישנה ההתחלקות דאברי הגוף, עד לחילוק מן הקצה אל הקצה – ראש ורגל; מה שאין כן כפי שנפשות ישראל כלולות בשרשן ב"אב אחד" הרי הן למעלה מהתחלקות"³³. ברם ישנה גם מעלה לאידך גיסא: העובדה שאף לאחר התחלקותם לאיברים שונים האיברים משלימים זה את זה ויוצרים יחד גוף שלם הופכת גם את ההתחלקות עצמה לביטוי של אחדות, ואף של אחדות עמוקה יותר. כדי לבוא אל האחדות אין עוד צורך לטשטש את החילוקים וההבדלים, אלא ההבדלים והחילוקים עצמם הם הים שיוצרים אחדות זו. ובעומק הענין הא בהא תליא: מדוע משלימים האיברים השונים זה את זה? משום שבשרשם ובעצמיותם באמת חד הם, ולכן, אף כשמהותם העצמית נעלמת לכאורה תחת ההתחלקות לפרטים, הנה היא שוב מציצה ועולה מתוך הפרטים עצמם, הנארגים ומתגבשים יחדיו לכדי "קומה אחת שלימה"³⁴.

(32) להלן ע' 316 ואילך.

(33) להלן ע' 223.

(34) להלן ע' 48, 151, 266 ואילך.

יחד שבטי ישראל

דרך אחרת לבחון את שאלת היחס בין הכלל והפרט והאחידות לעומת השוני עולה מתוך עיון במשמעות החלוקה של עם ישראל לשנים־עשר שבטים נפרדים. בראשית היה רק "ישראל", הוא ישראל סבא, יעקב אבינו, אשר "נשמתו כלולה מכל הנשמות שבישראל מעולם ועד עולם"³⁵, ולפניו בקודש אבותיו אברהם ויצחק. הם השורש והם הגזע, ומהם נפרדו הענפים, והענף שוב אינו "כלל" אלא "פרט" – בחינה ומדרגה פרטית שאינה שווה בכל. "שאר בחינות ומעלות הצדיקים כגון השבטים ראובן שמעון לוי... יש לך אדם שאין בו כלל בחינות ומדרגות אלו, מה שאין כן בחינת האבות צריך להיות בכל אדם, שהם שורש ומקור כל נשמות ישראל"³⁶. המעבר מעולם האבות אל עולם השבטים יוצר גם מתח – "ויקנאו בו אחיו" – מצב שבו דרכי העבודה השונות מאיימות לגבור על המכנה המשותף. אולם "ואביו שמר את הדבר" – יעקב, הבוחן את הדברים מנקודת המבט של האבות, של הכלל, רואה את המטרה האחת המשותפת לכולם, שכל אחד מגיע אליה בדרכו שלו³⁷.

אכן, כשנעיין בברכותיו של יעקב לבניו, לא הרי ברכתו לזה כהרי ברכתו לזה. לכל שבט אופן משלו בתהלוכות העולם, אם כ"גור אריה" ואם כ"איילה שלוחה" או כ"זאב יטרף", ומתוך כך לכל אחד דרך משלו במסילה העולה בית א"ל. שמא תאמר פירוד והבדלה יש ביניהם – תלמוד לומר "איש אשר כברכתו בך אותם", שב וכלל את כולם איש בברכת אחיו (על־פי מדרש רבה ורש"י).

ודאי, אין פירוש הדבר שנעשו כולם שוים. אם כן לא היה לו לברכם בברכות נפרדות ולשוב ולכוללם, אלא היה עומד ומברך את כולם יחד בכל הברכות כולן. אלא שכל הברכות ממעיין אחד נשאבו, מישראל סבא, "כלל ישראל", ואף שאצל כל אחת מהן מתנוצצת ומאירה בחינה פרטית מתוך הכלל, הרי כל ברכה כלולה גם מחברותיה. על כן אף זבולון אשר "לחוף ימים ישכון" מחויב בתלמוד תורה כאחיו יששכר, ומאידך "כל האומר אין לי אלא תורה אפילו תורה אין לו", ואף על יששכר היושב באהלה של תורה מוטלת החובה לעסוק במעשים טובים ובגמילות חסדים – עבודתו של זבולון³⁸.

אותו הענין מצינו גם בקרבנות שהקריבו הנשיאים בחנוכת המזבח. הרי זו מהפרשיות יוצאות הדופן שבתורה, שבה שב ונשנה בכתובים י"ב פעמים אותו הקרבן ממש, לכל פרטיו ודקדוקיו, וכל כך למה? לפי ש"כל אחד ואחד הקריבו לפי דעתו" (במדבר רבה פ"ג, ד). רק בחיצוניות זהים הקרבנות זה לזה, אך לכל שבט היתה כוונה פנימית מיוחדת בהתאם לאופן עבודתו, ונמצא שבכל יום ויום נחנך המזבח באופן חדש. ומכל מקום אמרו חז"ל "העלה עליהם הכתוב כאילו

(35) תניא, אגרת הקודש ס"ז – הובא להלן ע' 187.

(36) תורה אור ריש פרשת וארא – הובא להלן ע' 237.

(37) להלן 231 ואילך.

(38) להלן ע' 253 ואילך.

כולם הקריבו ביום ראשון וכאלו כולם הקריבו ביום אחרון" – בכל הקרבה של שבט פרטי כלולות ההקרבות כולן³⁹.

גם במנין בני ישראל שבפרשת במדבר אנו מוצאים את שנים־עשר הנשיאים: "ואתכם יהיו איש איש למטה" – "כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט" (רש"י). זהו החידוש במנין זה על פני קודמיו, שלא היתה בו רק פקידת העם כולו אלא גם פקידת כל שבט ושבט. פקידה כפולה זו רמז יש בה: כיון שהמנין בא "להודיע חובתן", הרי יש לך חובה שמצד התכונות והמעלות הפרטיות ויש לך חובה שמצד המעלה המשותפת לכולם, וזו וזו הודיע המנין.

אלא שחידוש גדול יש כאן לרבינו בפשט הכתובים. בהשקפה ראשונה כוונת הכתוב למנות כל נשיא על שבטו שלו בלבד, אבל רבינו מפרש שנשיא כל שבט ושבט נצטוו להשתתף גם במנין שאר השבטים. זהו ששב הכתוב והודיע, אחר שמנה את כל הנשיאים בשמותם, "אלה קרואי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם", ופירש רש"י "קרואי העדה – הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה". לכאורה אינו מובן הצורך לא בפסוק ולא בפירושו, אבל באמת מינוי חדש יש כאן: עד כאן היו הנשיאים ממונים על שבטם בלבד, ומכאן ואילך נעשו "ראשי אלפי ישראל" ונקראו לכל דבר חשיבות בעדה כולה, בעם ישראל כולו, ומובן אפוא שהיה על כולם ליטול חלק במנין הכללי. הרי שגם סגולתו המיוחדת של כל שבט ושבט, שהמנין הנפרד בא להבליטה ולהעלותה על נס, לא רק בשביל עצמו באה, אלא עבור העם כולו⁴⁰.

ארץ ישראל

וסוגיא אחרונה חביבה – ארץ ישראל. כבר הוזכרו לעיל דברי הגאון הרוגצובי שהביא רבינו כמה פעמים, שעיקר הצטרפות עם ישראל לכדי מציאות אחת היא בארץ ישראל. ואכן, אף בשאלת כיבוש הארץ מוצא רבינו את השתקפותם של הנידונים לעיל.

שני ענינים בבעלות עם ישראל על ארץ ישראל – בעלות כללית של כלל ישראל עליידי כיבוש יהושע, ובעלות פרטית של כל אחד ואחד עליידי ישיבה וחזקה, כשכל אחד ישב והחזיק בחלקו. בכך מתבאר איך כרת אברהם ברית עם בני חת שאין בני ישראל יורשים את עיר יבוס (ירושלים) כי אם בהסכמתם. האם כפר אברהם ח"ו בהבטחת הקב"ה "את כל הארץ גו' לך אתננה"? הס מלהזכיר. הבעלות הכללית על כל ארץ ישראל היא אכן של ישראל בלבד, מבלי שום נתינת מקום לזר, אך הנדון כאן הוא הבעלות הפרטית, שבתנאים מסוימים מתאפשרת אף לבני שאר האומות, שהרי "מי שרוצה להשלים ישלים" (רמב"ם הלכות מלכים פ"ו). ומשקנה דוד מכספי כל השבטים יחד את ירושלים מארוונה היבוס, נקנתה העיר אף בבעלות פרטית לכל אחד ואחד מישראל בכתב עולם לאחוזת עולם⁴¹.

(39) להלן ע' 263 ואילך.

(40) להלן ע' 273 ואילך.

(41) להלן ע' 283 ואילך.

* * *

השיחות המופיעות בספר נאספו רובן ככולן מתוך סדרת "לקוטי שיחות". מקצתן הופיעו כבר בסדרת "אוצר לקוטי שיחות" על התורה והמועדים. במהדורה זו, כבשאר כרכי סדרת "אוצר לקוטי שיחות", השיחות שהופיעו במקורן בידיש תורגמו מחדש ללשון הקודש, מאות ראשי תיבות נפתחו ולכל שיחה נוסף פתיח וסיכום בהיר וממצה. מובן כי התרגום והסיכומים הם על אחריות המערכת בלבד.

השיחות סודרו בספר בחלוקה לפרקים על-פי נושאים (אשר נסקרו לעיל בהרחבה). חלק מהשיחות עוסקות בנושאים השייכים לכמה מהפרקים, וקבענו שיחות אלו בפרק המתאים לחידוש העיקרי שבהן לפי הבנתנו. יש ורעיון אחד שב ונשנה בכמה שיחות בסגנונות שונים (אף כי לעתים מדובר ברעיונות דומים אך לא זהים, והדבר דורש עיון זהיר ומדוקדק). משנה לא זוהי ממקומה, ואנו הבאנו את הדברים בצורתם, כפי שנדפסו בלקוטי שיחות.

מדור בפני עצמו, המופיע כאן כהוספה לספר, הוא קשה עלי פרידתכם, ובו שיחות העוסקות באחדות ישראל כפי שהיא משתקפת מתוך תוכנם הפנימי של חגי תשרי. בשיחותיו במועדים אלה היה רבינו מדגיש את יסוד האחדות העובר כחוט השני בכל מועדי החודש – למן המלכתו של הקב"ה בראש השנה המתקיימת דוקא "בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל", דרך תפילת יום הכיפורים הכוללת היתר מיוחד "להתפלל עם העבריינים", ארבעת המינים המסמלים את איגוד הסוגים השונים שבישראל יחד והסוכה שראויים כל ישראל לישב בה, ועד לשיאה של האחדות בהקפות של שמחת-תורה, היום שבו אין מקריבים אלא פר אחד – "כנגד אומה יחידה". שיחות אלה הן המקור לכמה יסודות חשובים במשנת רבינו בנושא, ולפיכך, אף שמטבע הדברים מדובר בתחום הקובע ברכה לעצמו, אין ספר זה שלם בלא מדור נכבד זה.

* * *

מלאכת עריכת הספר נעשתה על-ידי הרב נחום יצחק אייזיק שי' קפלן. בתרגום השיחות מידיש ללשון הקודש השתתף גם הרב צבי הירש שי' זלמנוב. ההגהה והכנת הספר לדפוס נעשו על-ידי הרב שמואל שי' וולס, הרב אברהם שי' וולף והרב ישראל אריה ליב שי' לאופר.

* * *

יהי רצון שהעיסוק בסוגיית אחדות ישראל יזרז את קיום תפילתנו ובקשתנו "וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו", ואזי – כפי שהיה שגור על לשונו של רבינו – יחד עם קיום הייעוד "ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל", יתקיים בנו "קהל גדול ישובו הנה", במהרה בימינו אמן.

ספריית מעיינותיך